

NEDERLAND EN DE ARABISCHE WERELD

van middeleeuwen
tot twintigste eeuw

WETENSCHAP - TAAL - HANDEL -
CULTUUR - KUNST

N. VANDAM (REDACTIE) J. BRUGMAN C.G. BROUWER
A.H. DE GROOT B.J. SLOT J.J. WITKAM

NEDERLAND EN DE ARABISCHE WERELD

van Middeleeuwen tot Twintigste Eeuw

WETENSCHAP-TAAL-HANDEL-
CULTUUR-KUNST

N. VAN DAM (REDACTIE)
J. BRUGMAN
C.G. BROUWER
A.H. DE GROOT
B.J. SLOT
J.J. WITKAM

Nederlandse woorden van Arabische herkomst

NIKOLAOS VAN DAM*

De volkeren die in de loop der geschiedenis met de Arabieren of met de Arabisch-Islamitische cultuur in aanraking kwamen, namen veelal ook woorden en begrippen uit de zo rijke Arabische taalschat over. Sommige volkeren, zoals die in Noord-Afrika, Mesopotamië en Groot-Syrië werden ten gevolge van de Arabisch-Islamitische veroveringen van deze gebieden grotendeels gearabiseerd, zij het dat in de Arabische dialecten die deze bevolkingsgroepen thans spreken nog wel sporen te vinden zijn van de er vroeger gesproken talen en dialecten. Andere volkeren die ten gevolge van de Arabisch-Islamitische veroveringen in intensief contact kwamen te staan met de Arabieren en hun cultuur, zoals de Perzen, Turken en de bevolking aan de kuststrook van Oost-Afrika, behielden weliswaar hun eigen taal, maar namen toch ook bijzonder veel Arabische woorden over. Overigens vormde het feit dat het Arabisch de "taal van de Islam" is – o.m. omdat de Koran in deze taal werd geopenbaard – een bijzondere drijfveer voor de geïslamiseerde volkeren om zich met het Arabisch vertrouwd te maken.

Van de niet-Islamitische Europese volkeren zijn de mediterranen vanwege hun geografische ligging het nauwst met de Arabieren en de Arabisch-Islamitische cultuur in aanraking gekomen, en wel in het bijzonder de Spanjaarden en Portugezen, vanwege de eeuwenlange Arabische overheersing van het Iberische Schiereiland (\pm 714-1492). Het is dan ook begrijpelijk waarom in de Romaanse talen, en in het bijzonder het Spaans en Portugees, relatief de meeste Arabische woorden zijn doorgedrongen. De al eerder genoemde Nederlandse hoogleraar Dozy heeft, voortbordurend op eerder werk van zijn leerling Engelmann, hiervan een uitvoerige studie gemaakt en de resultaten gepubliceerd in zijn bekende *Glossaire des mots Espagnols et Portugais dérivés de l'Arabe* (Leiden 1869).

Ook in de Germaanse talen, waaronder het Nederlands, zijn allerlei Arabische woorden doorgedrongen – meer dan men gewoonlijk aanneemt – zij het dat het merendeel hiervan niet rechtstreeks van de Arabieren is overgenomen, doch via Romaanse talen zijn weg heeft gevonden. Voor wat betreft het Nederlands vindt men bovendien nog woorden van Arabische origine die vanwege onze speciale historische banden met het overwegend Islamitische Indonesië, rechtstreeks via bijvoorbeeld het Maleis tot ons zijn gekomen, en die men in andere Europese talen niet aantreft (bijv. "piekeren", "soebatten" en "kabaai").

Ook op het gebied van de bestudering van Nederlandse woorden van Arabische origine heeft Dozy zich verdienstelijk gemaakt. In zijn publicatie *Oosterlingen* (Leiden, 1867), merkt Dozy op dat hij diverse woorden en uitdrukkingen die uit het Arabisch in het Nederlands zijn overgenomen, uit zijn verzameling heeft weggelaten, aangezien de betrokken gezegden inmiddels in vergetelheid waren geraakt. Aangezien een levende taal per definitie voortdurend in beweging is, zijn diverse van de door Dozy wél opgenomen uitdrukkingen thans op hun beurt in onbruik geraakt,

en zijn weer nieuwe woorden van Arabische origine in zwang gekomen die dat in de tijd van Dozy blijkbaar nog niet zo waren (bv. woorden als safari, kasba en gamasche).

De onderstaande lijst van Nederlandse woorden van Arabische herkomst, die overigens verre van volledig pretendeert te zijn, geeft een indicatie over de gebieden waarop de Arabieren met de buitenwereld in contact stonden (bijv. via handel en scheepvaart) en vormt tevens een zekere graadmeter voor de invloed die zij op cultureel, wetenschappelijk en ander gebied naar buiten toe uitstraalden.

Bij raadpleging van onderstaande woordenlijst vallen in het bijzonder de volgende categorieën op:

1. *Exacte wetenschappen*

De exacte wetenschappen maakten in de middeleeuwen onder de Arabieren een bloeiperiode door, zulks in een tijdvak waarin Europa op dit punt nog een onontwikkeld gebied was. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de Europeanen op dit terrein diverse woorden en begrippen uit het Arabisch hebben overgenomen:

- a. *wiskunde* (termen als algebra, algoritme, cijfer, zero, nul en x). In dit verband zij gememoreerd dat de in het Westen gebruikte cijfers nog altijd de *Arabische cijfers* worden genoemd.
- b. *scheikunde* (termen als chemie, alcohol, alkali, benzine, borax, elixer, natrium, realgar, talksteen, amalgaam, alambiek en aludel).
- c. *sterrenkunde* (termen als azimut, zenit, nadir, almucantar en alhidada, en talrijke namen van sterren, zoals Aldebaran, Betelgeuze, Algol, Altair, Deneb, Fomalhaut, etc. etc., lang niet allemaal in bijgaande lijst opgenomen).

2. *Scheepvaart*

Op gebied van de scheepvaart vond veelvuldig contact plaats tussen Nederlanders en Arabieren, bijvoorbeeld door de handel en niet in de laatste plaats ook via de kaperij. (Vgl. termen als admiraal, arsenaal, averij of haverij, kabel, sjourren, kalefateren en moesson; of scheepstypen als bark en brik, feloek en tartaan).

3. *Handel*. (Vgl. termen als aval, cheque, douane, karaat, kaliber, magazijn, risico, tagrijn, tarief en tarra).

4. *Voedingsmiddelen* (Vgl. abrikoos, andijvie, aubergine, gember, koffie, limonade, mokka, ranja, rijst, saffraan, siroop, stroop, sorbet, spinazie, suiker en tamarinde).

5. *Textiel en kledingstukken* (Vgl. alepine, atlas, damast, gala, gamasche, kabaai, kaftan, kamizool, katoen, mohair, mousseline, satijn en tabijn). Ook arabesk (als versiertrant) en marokkijn (Marokkaanse leersoort) kunnen in dit verband worden vermeld.

6. *Kleuren, kleurstoffen*. (Vgl. almagra, anijl, azuur en lazuur, karmijn en karmozijn, lila en oranje).

Een nadere verklaring voor de Arabische herkomst van diverse Nederlandse woorden vindt men hieronder.

Lijst van Nederlandse woorden van Arabische herkomst

- ABRIKOOS (Ar. *al-Barquq*, Lat. *Praecox*)
ACRAB (op één na helderste ster in sterrenbeeld Schorpioen) (Ar. *al-'Aqrab*; schorpioen)
ADAT (Ar. *'Adah*; gebruik, gewoonte; via Maleis)
ADMIRAAL (Ar. *Amir [al-Bahr]*; bevelhebber [van de zee])
ALAMBIEK (destilleerkolf) (Ar. *al-Imbiq*)
ALCHEMIE (Ar. *al-Kimiya'*)
ALCOHOL (Ar. *al-Kuhl*; ogenzwart)
ALDEBARAN (helderste ster in sterrenbeeld Stier) (Ar. *al-Dabaran*; de twee achterblijvers of volgers van de Plejaden)
ALÉPINE (weefselsoort) (Ar. *Halabi*; van Aleppo)
ALFA of HALFA (gras) (Ar. *Halfa*)
ALGAZEL (sabelantilope) (Ar. *al-Ghazal*, zie ook gazelle)
ALGEBRA (Ar. *al-Jibr*; het verenigen van delen tot een geheel)
ALGOL (op één na helderste ster in sterrenbeeld Perseus) (Ar. [*Ra's*] *al-Ghul*; [de kop van] de boze geest)
ALGORITME (rekenmethode) (Ar. *al-Khawarizmi*; naam van Arabische wiskundige)
ALHIDADE (instrument dat grootte van gemeten hoeken aangeeft) (Ar. *al-'Idadah*)
ALKALI (Ar. *al-Qali*)
ALKOOF (Ar. *al-Qubbah*; Sp. *alcóba* of *alcóva*; koepel)
ALMAGEST (naam van het astronomische werk van Claudius Ptolemaeus, dat in het begin van de negende eeuw reeds in het Arabisch is vertaald) (Ar. *al-Majisti*; samenvoeging van het Arabische lidwoord *al* en Grieks *Megiste*; grootste)
ALMAGRA (bruinrode okeraarde, bij schilderen gebruikt) (Ar. *al-Maghrah*)
ALMANAK (Ar. *al-Manakh*)
ALMICANTARA of ALMUCANTARAT (hoogtecirkel, parallelcirkel aan de hemel) (Ar. *al-Muqantarah*)
ALTAIR (helderste ster in sterrenbeeld Arend) (Ar. [*al-Nasr*] *al-Ta'ir*; de vliegende [arend])
ALUDEL (sublimatieretort) (Ar. *al-Uthal*)
AMALGAAM (Ar. *al-Malgham*)
AMBER (Ar. *'Anbar*)
AMULET (Ar. *Hama'il*; draagband)
ANDIJVIE (Ar. *Hindiba'*)
ANIJL (indigo) (Ar. *al-Nir*, *al-Nilah*, Perz. *Nileh*)
ARAK (Ar. *'Araq*; zweet; cf. *'Araq al-Tamr*; het zweet of sap van dadels)
ARSENAAAL (Ar. *Dar al-Sina'ah*; werkplaats)
ATLAS (zijden stof, satijn) (Ar. *Atlas*; glad, effen)
AUBERGINE (Ar. *Badhinjan*)
AVAL (wisselborgtocht) (Ar. *Hawwalah*)
AVERIJ en HAVERIJ (Ar. *'Awar*; gebrek; schade; cf. *'Awwara*; bederven)
AZIMUT en ZENIT (Ar. *al-Samt*, mv. *al-Sumut*; cf. *Samt al Ra's*; de rechte weg van het hoofd, d. w. z. hoogste punt aan de hemel recht boven waar men zich bevindt)
AZUUR en LAZUUR (Ar. *Lazuward*, Perz. *Lajuward*)
- BARK en BRIK (Ar. *Barijah*)
BEDOEIEN (Ar. *Badawi*; mv. *Badu*)
BENZINE en BENZOL, afgeleid van BENZOË (hars of gom van de benzoëboom) (Ar. *Luban Jawi*; Javaanse wierook)
BETELGEUZE (helderste ster in sterrenbeeld Orion) (Ar. *Yad al-Jawza'*; hand der Tweelingen, verbasterd tot *Bat al-Jawza'*)
BORAX, BOOR, BOORWATER etc. (Ar. *Bawraq*, Perzisch *Burah*)
BOUGIE (ook waskaars) (Ar. *Bajayah*; Algerijnse stad bekend om washandel)

CHAMSIN (verstikkende hete woestijnwind) (Ar. *Khamsin*)
CHEQUE (Ar. *Sakk*; document, cheque)
CHIFFON (Ar. *Shiff*; doorzichtig weefsel)
CIJFER en ZERO (Ar. *Sifr*; leeg, nul)
CIVET, CIVETKAT (Ar. *Zabad*; schuim)

DAMASCENER, DAMASCEREN, DAMAST (Ar. *Dimashqi*; uit Damascus)
DENEK (helderste ster in sterrenbeeld Zwaan) (Ar. *Dhanab [al-Dajajah]*; staart [van het hoen])
DEY (titel voor heerser) (Ar. *Da'i*; zendeling)
DIVAN (Ar. *Diwan*; sofa; zie ook douane)
DOUANE (Ar. *Diwan*; regeringskantoor, tolkantoor; oorspr. Perzisch: register)
DRAGOMAN, DROGMAN (Ar. *Tarjuman*; tolk, *Tarjama*; vertalen)

ELIXER (Ar. *al-Iksir*)
EMIR, EMIER (Ar. *Amir*; prins, vorst, heerser, bevelhebber; vgl. admiraal)

FAKI(E)R (Ar. *Faqir*; arme man)
FELLAH (Ar. *Fallah*, mv. *Fallahin*; boer, landbouwer)
FELOEK (Ar. *Harraqah* [van *Haraq*; branden], Sp. *Haloque* of *Faloque*, vanwaar Ar. *Falukah*; zeilschip)
FENNEK (woestijnvos) (Ar. *Fanak*)
FOMALHAUT (helderste ster in sterrenbeeld Zuiderkruis) (Ar. *Fam al-Hut* [al-Janubi]; de mond van de [zuidelijke] vis)

GALA (Ar. *Khil'ah*; eregewaad)
GAMASCHE (soort slob- of overkous gebruikt bij bergsport) (Ar. *Ghadamisi*; uit de Libische stad *Ghadamis*; ter aanduiding van vroeger aldaar gemaakt leer)
GAZELLE (Ar. *Ghazal*)
GEMBER (Ar. *Zanjabil*)
GIRAFFE (Ar. *Zarafah*)

HAMAL (helderste ster in sterrenbeeld Ram) (Ar. *Hamal*; lam, Ram)
HAREM (Ar. *Haram*; heilig, taboe)
HASJESJ (Ar. *Hashish*; gras, kruid; vanwaar ook Assassijnen [Ar. *Hashshashiyun*] en Fr. *assassiner*)
HENNA (Ar. *Hinna'*)

JASMIJN (Ar. *Yasmin*)

KABAAL (kamerjapon) (Perz. *Kaba*, Ar. *Qabay*, via Malcis *Kebaja*)
KABEL (Ar. *Habl*; touw)
KADI (Ar. *Qadi*; rechter)
KAFFER en KAFIR (Ar. *Kafir*; ongelovige)
KAFTAN (Ar. *Khaftan*; *Qaftan*)
KALEFATEREN, KALFATEN (scheepsnaden dichten, opknappen) (Ar. *Qallafa*)
KALIBER (Ar. *Qalib*; matrijs)
KALIEF (Ar. *Khalifah*; plaatsvervanger)
KAMEEL (Ar. *Jamal*)
KAMFER (Ar. *Kafur*)
KAMIZOOL (onderkledingstuk voor bovenlijf) (Ar. *Qamis*, Fr. *chemise*)
KANDIJ (Ar.-Perz. *Qand*; kandisuiker)
KARAAT (Ar. *Qirat*; gewichtsmaat)
KARAF (Ar. *Gharrafah*, van *Gharafa*; scheppen)
KARMIJN en KARMOZIJN (rode kleurstof) (Ar. *Qirmiz*)
KASBA (oude Arabische stadswijk) (Ar. *Qasabah*; citadel, vesting, stadscentrum; hoofdzakelijk in de Maghreb gebruikte term)
KATOEN (Ar. *Qutn*)
KISMET (noodlot, voorbestemde beschikking) (Ar. *Qismah*)
KOEPEL (Ar. *Qubbah*, It. *Cúpola*; zie alkoof)

KOFFIE (Ar. *Qahwah*. Een alternatief Arabisch woord voor koffie, *Bunn*, is verworden tot boon, in de zin van koffieboon)

KORAN (Ar. *Qur'an*)

KWINTAAL of QUINTAAL (centenaar, meestal 100 kg) (Ar. *Qintar*)

LAK (Ar. *Lakk*)

LAZUUR (Ar. *Lazuward*; zie azuur)

LILA (Ar. *Lilak*)

LIMOEN en LIMONADE (Ar. *Laymun*; citroen)

LUIT (Ar. *al-'Ud*)

MACABER (Ar. *Maqabir*, mv. van *Maqbarah*; begraafplaats)

MAGAZIJN (Ar. *Makhzan*, mv. *Makhazin*; plaats waar men iets bewaart)

MAMELUK (Ar. *Mamluk*; slaaf)

MARABOE(T), MARABOUT (Ar. *Murabit*)

MASKER, MASKERADE (Ar. *Maskharah*; iets belachelijks, grappenmaker)

MAT (zie schaakmat)

MATRAS (Ar. *Matrah*; plaats waar iets geworpen wordt, kussen, matras)

MINARET (Ar. *Manarah*; plaats waar vuur of licht is, vuurtoren, minaret)

MOËDDZIN (afroeper van het Islamitisch rituele gebed) (Ar. *Mu'adhdhin*)

MOEFTI (die formele Islamitische rechtsuitspraken kan doen) (Ar. *Mufti*)

MOESSON (Ar. *Mawsim*; jaargetijde)

MOHAIR (Ar. *Mukhayyar*; uitgekozen, uitgelezen)

MOKKA (koffie, genoemd naar de Noordjemenitische havenstad *al-Mukha* [Mocha] van waaruit deze werd geëxporteerd)

MOLLA (Islamitische schriftgeleerde) (Ar. *Mawla*; heer, meester)

MOSKEE (Ar. *Masjid*)

MOUSSELINE (Ar. *Mawsili*; uit Mosul, Ar. *al-Mawsil*; waar veel handel gedreven werd in de lichte stoffen die naar deze stad genoemd zijn)

MOZARABISCH (betrekking hebbend op de christenen onder Arabisch-Islamitische heerschappij in Spanje) (Ar. *Musta'rib*; gearabiseerd)

MULAT (Ar. *Muwallad*; geboren en getogen [onder Arabieren maar niet van Arabische bloede])

MUMMIE (Ar.-Perz. *Mumiyah*)

NABOB (Europeaan die in Indië schatrijk geworden is) (Ar. *Na'ib*, mv. *Nuwwab*; afgevaardigde, plaatsvervanger, vanwaar onderkoning, regent, inheems vorst)

NADIR (Ar. *al-Nadir*; tegenover, van *Nadir al-Samt*; het tegenovergestelde van zenit)

NATRIUM (Ar. *Natrun*)

OASE (Ar. *Wahah*)

ORANJE (Perz. *Naranj*, *Narang*, Ar. *Naranj*; oranje-appel, sinaasappel)

PIEKEREN (Ar. *Fakkara*; denken; via Maleis, *Pikir*)

RANJA (zie oranje)

RAZZIA (Ar. *Ghazw[ah]*; militaire expeditie, inval)

REALGAR (robijnzwavel of rood zwavelarsenicum) (Ar. *Rihj al-Ghar*; arsenicum-rood)

RIEM (Ar. *Rizmah*; bundel of baal papier)

RIGEL (ster in sterrenbeeld Orion) (Ar. *Rijl*; voet)

RISICO (Ar. *Rizq*; levensonderhoud)

RIJST (Ar. *Aruzz*, *Ruzz*)

ROB (verdikt, met suiker gekookt vruchtensap, vruchtenmoes) (Ar. *Rubb*)

SAFARI (Ar. *Safar*; reis; via Swahili, *safari*)

SAFFRAAN (Ar.-Perz. *Za'faran*)

SAHARA (Ar. *Sahra*; woestijn)

SALEP (slijmachtige stof van sommige aardorchideeën bereid als geneesmiddel) (van Ar. *Khusa al-Tha'lab*; testikels van de vos)

SAMOEM (verstikkende hete woestijnwind) (Ar. *Samum*)

SANDELHOUT (Ar. *Sandal*)
 SATIJN (Ar. *Zaytuni*; van de Chinese stad Tscu-tung, waar deze stof gemaakt werd)
 SCHAAK, SCHAAKMAT (Perz. *Shah*; koning, en Ar. *Mata*; dood, gestorven, d.w.z. Ar. *al-Shah Mat*; de koning is dood)
 SIROCCO (zuidoostenwind) (Ar. *Sharqi*; oostelijk)
 SIROOP, STROOP (Ar. *Sharab*; drank)
 SJEIK (Ar. *Shaykh*; oudere, respectabele man; titel van heerser, hoofd of leider)
 SJORREN (Ar. *Jarra*; trekken, voortslepen)
 SOEBATTEN (Ar. *Suhbah*; vriend, via Maleis, *Sobat*)
 SOFA (Ar. *Suffah*)
 SOEFISME (Ar. *Suf*, wol; n. a. v. het wollen gewaad dat de soefi's ofwel mystici bij toetreding droegen)
 SORBET (Ar. *Sharbah*; drank)
 SPINAZIE (Ar. *Isbanakh*)
 SUIKER (Ar. *Sukkar*)
 SULTAN (Ar. *Sultan*; heerser)
 SWAHILI (Ar. *Sawahili*; van de kusten [van Oost-Afrika]; van Ar. *Sahil*; kust, vanwaar ook Sahel. Het Swahili-vocabulaire bevat opvallend veel Arabische woorden)

TABIJN (Ar. ' *Attabi*; stof uit de al-' *Attabiyah*-wijk in Bagdad)
 TALISMAN (Ar. *Tilsam*)
 TALKSTEEN (Ar. *Talq*)
 TAMARINDE (Ar. *Tamr Hindi*; Indische dadel)
 TARIEF (Ar. *Ta'rif*, *Ta'rifah*; het bekend maken, bekendmaking)
 TARRA (Ar. *Tarah*; weggooien)
 TARTAAN (Ar. *Taridah*; transportschip)

VIZIER (Ar. *Wazir*; minister)

X (als wiskundige aanduiding) (Ar. *Sh*; afkorting van *Shay'*; ding, iets, via Spaans X, die als Sh werd uitgesproken)

*Dr. N. van Dam, voorheen Tijdelijk Zaakgelastigde der Nederlanden te Tripoli (Libië) en Beiroet (Libanon), is momenteel Sous-Chef der Directie Afrika en Midden-Oosten van het Ministerie van Buitenlandse Zaken te 's-Gravenhage.